

POETICA MEMORIEI

The Poetics of Memory

PhD Candidate Hristina POPA,
„Petru Maior” University of Târgu-Mureș

Abstract

The problem of memory preoccupied many thinkers in Greece. Aristotle was one of them, he tried to give a definition in his work, *Parva naturalia*. St. Augustine analyses memory, hundreds of years after him, then Henri Bergson suggests the distinction between memory-image and memory-recolection etc.

Keywords: memory, memory-image, memory-recolection, colective-memory

Problematika memoriei a atras atenția gânditorilor încă din perioada Greciei Antice. Aristotel a fost preocupat de acest concept încercând o definiție a lui în lucrarea *Parva naturalia*: „Când însă în lipsa lucrurilor avem cunoaștere și percepție, atunci e vorba de memorie.”¹ Memoria are capacitatea, potrivit teoriei aristoteliene, de a face prezente obiecte și situații lipsă. Filosoful consideră că memoria se află în interdependență cu timpul deoarece „când lucrează memoria, ne dăm seama că am văzut, auzit sau învățat un lucru mai înainte. Ori «mai înainte» și «mai târziu» sunt categorii ale timpului.”² Astfel, percepția timpului devine o condiție a memoriei deoarece „Numai acele ființe care percep timpul au memorie, și tocmai prin faptul că îl percep.”³ Pe axa timpului memoria acționează doar asupra trecutului pentru că ea „nu este nici percepție, nici concepere cu mintea, ci posesiunea sau înrâurirea uneia din ele, după trecerea unui anumit timp.”⁴ Este nevoie, așadar, ca timpul să se așeze între momentul percepției și cel al reactualizării evenimentului perceput.

În legătură cu prezentul, teoria aristoteliană afirmă că „nu există amintire a prezentului în prezent”⁵, iar viitorul este doar o ipoteză, deci memoria nu are contact cu ceea ce va urma, cu ceea ce proiectează mintea umană. Aristotel pornește de la premisa că omul păstrează în memorie amintirea imaginii unui obiect; neavând acel obiect în fața ochilor, el este nevoit să și-l reamintească: „Când facem să revină cunoștința pe care am avut-o mai înainte, sau senzația, sau acel lucru a cărui posesiune o numim memorie, aceasta este și atunci are loc reamintirea”⁶. Astfel, datorită memoriei, ființa umană este capabilă să-și amintească imaginea anumitor obiecte sau anumite senzații. Memoria face posibilă aducerea trecutului în prezent, dar acest „trecut” pe care ni-l reamintim este, de fapt, doar o imitare a adevăratului trecut care nu mai poate fi modificat sau retrăit și resimțit la intensitatea și profunzimea lui inițială. Evenimentele trecute și retrăite datorită memoriei nu mai sunt autentice și pot fi bănuite chiar

---

¹ Aristotel, *Parva naturalia*, traducere de Șerban Mironescu și Constantin Noica, Ed. Științifică, Cluj, 1972, pp. 49-50

² *Ibidem*, p. 51

³ *Ibid.*, p. 50

⁴ *Ibid.*, p. 50

⁵ *Ibid.*, p. 50

⁶ Aristotel, *Parva naturalia*, *ibid.*, p. 54

de falsitate deoarece: „nimic nu împiedică pe cineva să se amăgească, părându-i-se că-și amintește fără să-și amintească în fapt.”⁷ Aristotel nu scapă ocazia, cum deducem din afirmația de mai sus, de a atrage atenția asupra posibilității influențării amintirii de imaginație, pericolul potențial pe care-l reprezintă închipuirea unor lucruri în efortul intens provocat de încercarea omului de a-și aminti.

Câteva sute de ani mai târziu un alt gânditor, Sfântul Augustin, analizează memoria. Lecturând *Confesiuni*-le (scrise între 397 și 398 d. Hr.) sale, observăm că acesta identifică memoria cu spiritul însuși, cu partea care stabilește conexiunea între om și Dumnezeu, realizând înălțarea ființei umane. Augustin sugerează prin asta interioritatea memoriei, o situează în porțiunea impalpabilă a omului: „Mare este puterea memoriei, Dumnezeul meu! Este ceva într-un fel înspăimântător în adâncă și infinita ei complexitate. Iar aceasta este spiritul meu, asta sunt eu însumi.”⁸ Filozoful accentuează identificarea memoriei cu spiritul pentru a arăta că ea este dependentă, de fapt, de puterea și voința divinității. În continuare, tot în cartea a X-a a aceluiași *Confesiuni*, Augustin pune în plan secund evocările autobiografice (pe care se axase până atunci), concentrându-se, însă, pe problematica sensului memoriei, cercetându-și memoria pentru a-și descoperi sufletul care este lăcașul lui Dumnezeu. El consideră memoria complexă și plină de informații care trebuiesc decodate: „Iată, în nenumăratele câmpii, peșteri și caverne ale memoriei mele se îngrămădesc (...) o mulțime de lucruri de felurite specii, fie sub formă de imagini, cum sunt toate corpurile, fie prezente ca atare, cum sunt științele, fie printr-un fel de noțiuni sau însemnări, precum trăirile sufletești – pe acestea din urmă memoria le reține chiar și atunci când spiritul nu le-a trăit, deși tot ce se află în memorie trebuie să fie și în spirit.”⁹ Augustin diferențiază sufletul și trăirile lui de spirit, așa cum o face și Biblia. Sufletul reprezintă însăși viața, iar spiritul reprezintă numai partea imaterială a individului și relația lui cu divinitatea.

Memoria reprezintă, de asemenea, în viziunea augustiniană, și modalitatea prin care omul este capabil de transcendere: „Voi trece dincolo și de această forță a mea, pe care o numim memorie, voi depăși-o pentru ca să mă avânt către tine (...).”¹⁰ Ea nu este doar lăcașul în care omul întâlnește divinitatea, ci și locul în care se retrage pentru meditație și pentru reîntâlnirea cu sine. Memoria este partea cea mai sensibilă și valoroasă a ființei umane. În capitolul al XIX-lea Augustin prezintă legătura dintre aceasta și uitare: „Atunci când memoria pierde ea însăși ceva, cum se întâmplă când uităm și căutăm să ne amintim de un lucru, unde oare căutăm dacă nu în memoria însăși? Iar dacă memoria ne prezintă cumva un lucru în locul altuia, noi respingem ceea ce ne prezintă, până când apare ceea ce căutăm.”¹¹ Sfântul Augustin oferă memoriei o deosebită importanță în *Confesiuni*-le sale deoarece ea este cea care permite scrierea lor, ea oferă fiecărui individ în parte posibilitatea amintirii, a regăsirii evenimentelor trecute.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, scriitorul și filozoful Henri Bergson propune distincția între memoria-imagină și memoria-amintire în cartea *Materie și memorie (Matière et Mémoire, 1896)*: „pe măsură ce se actualizează, o amintire tinde să prindă viață într-o

⁷ Ibid., p. 58

⁸ Sf. Augustin, *Confesiuni*, traducere din latină, introducere și note de Eugen Munteanu, ed. Nemira, București, 2010, cartea X, cap. XVII, p. 325

⁹ Sf. Augustin, *Confesiuni*, ibidem, p. 325

¹⁰ Ibid., p. 325

¹¹ Sf. Augustin, op. cit., cartea X, cap. XIX, p. 327

imagine”¹². Amintirea devine imagine în momentul în care noi o aducem în prezentul nostru, trecutul proiectându-se, așadar, într-o imagine. Deși trecutul poate deveni parte a prezentului prin intermediul acelei imagini, el nu-și schimbă valoarea inițială de moment imuabil: „Prezentul nostru este cel care ne interesează, care trăiește pentru noi, cel care ne obligă să acționăm, în timp ce trecutul este în esență neputincios.”¹³ Chiar dacă prezentul primează în viața oricărui om, cunoștințele însușite în trecut rămân stocate în mintea noastră, disponibile pentru a fi utilizate în caz de nevoie. Acestea sunt valoroase deoarece contribuie la conturarea prezentului, putându-l îmbunătăți datorită experienței pe care a acumulat-o individul: „Prin memoria experiențelor deja vechi, conștiința reține din ce în ce mai bine trecutul pentru a-l organiza împreună cu prezentul într-o decizie mai bogată și mai nouă”¹⁴.

Conform teoriei lui Bergson, amintirea dispune de capacitatea de a se materializa: „Cu cât încercăm să ne amintim mai bine o durere trecută, cu atât avem mai mult impresia că o simțim cu adevărat. Lucrul acesta poate fi înțeles fără dificultate, deoarece progresul amintirii constă tocmai în a se materializa”¹⁵; de aceea unii deținuții politici care au hotărât să-și scrie amintirile din perioada detenției comuniste au fost capabili să o facă atât de convingător, au putut să-și amintească evenimentele ca și cum le retrăiau, ca și cum timpul trăirii coincidea cu cel al scrierii lor. În urma efortului acestora de reamintire, durerea simțită în trecut, în timpul ispășirii pedepsei, a început să prindă putere și să dea impresia că este simțită din nou.

Filozoful și sociologul Maurice Halbwachs definește conceptul de „memorie colectivă”, care se axează pe evenimentele unui grup social, fiind dependentă de istorie. El analizează memoria colectivă în volumul său (*La Mémoire collective*, 1950), susținând că omul nu există, nu trăiește niciodată singur și de aceea memoria sa nu-i poate oferi informații care să-l vizeze numai și numai pe el: „Nu-i nevoie ca alți oameni să se găsească acolo, distingându-se, material, de noi: căci purtăm mereu cu noi și în noi o cantitate de persoane care nu se confundă.”¹⁶ El nu crede în existența pură și independentă a memoriei individuale, pe care o vede în strânsă legătură cu cea colectivă. Chiar dacă un individ beneficiază de o memorie prodigioasă care i-ar permite o reactualizare clară a informațiilor, el are nevoie și de datele furnizate de alte persoane sau de colectivul din care face parte: „Nu este suficientă reconstituirea, bucată cu bucată, a unui eveniment din trecut pentru a obține o amintire. Trebuie ca această reconstrucție să se opereze plecând de la date sau noțiuni comune care se găsesc în mintea noastră ca și a celorlalți, deoarece ele se transmit neîncetat de la ei la noi și invers”¹⁷. Halbwachs consideră că nicio persoană nu poate păstra în memorie informații care vizează doar propria viață sau evenimente care au ca epicentru numai existența individuală, ci doar ceea ce are legătură cu alte persoane; omul este o ființă socială, și din această cauză amintirile sale apar sau sunt veridice doar atunci când vizează și pe altcineva: ”E greu să găsim amintiri care să ne trimită la un moment când senzațiile noastre nu erau decât reflectarea obiectelor exterioare, neamestecându-se (...) cu niciun gând prin care să fim legați de oamenii sau grupurile care ne înconjurau. Nu ne amintim prima copilărie tocmai fiindcă impresiile

---

¹² Henri Bergson, *Materie și memorie*, trad. de Cora Chiriac, ed. Polirom, Iași, 1996, p. 119

¹³ Ibid., p. 121

¹⁴ H. Bergson, *op. cit.*, p. 215

¹⁵ Ibid., pp. 119-120

¹⁶ Maurice Halbwachs, *Memoria colectivă*, Institutul European, Iași, 2007, p. 50

¹⁷ Maurice Halbwachs, *op. cit.*, p. 61

noastre nu se pot agăța de niciun suport, căci nu devenisem încă ființe sociale.”¹⁸ Acesta refuză să acorde credit memoriei personale, lucru cu care nu putem fi de acord deoarece omul, înainte de a fi membru al unei grupări, este un individ de sine stătător, este o unitate distinctă a speciei umane, având propriile nevoi, gânduri, sentimente, trăiri, așteptări și amintiri.

Sociologii Peter L. Berger și Thomas Luckmann analizează memoria în plină interacțiune socială în cartea *Construirea socială a realității* (*The social construction of reality*, 1966). Cei doi, parcurgând calea gândirii a lui Schütz, aduc în discuție „situația-vis-à-vis”, punerea față în față a doi indivizi. Această situație presupune tipizări ce contribuie atât la definirea celuilalt (într-o interacțiune socială), cât și la prezentarea situației actuale. După acești sociologi, tipizările aparțin interiorizării, fiind rezultate în timpul acesteia. Memoria utilizată aici își are rădăcinile în acest proces al interiorizării. Dar mai există un alt tip de memorie care este specifică „externalizării” și care este utilizată în cadrul „situației-vis-à-vis” atunci când se pune în oglindă individul cu o instituție. Atunci se apelează la memoria obișnuinței. Prin acest tip de situație „vis-à-vis”, individul păstrează în memorie atât acțiunea celuilalt, cât și realitatea socială.

Scriitorul Alberto Manguel dedică un subcapitol (*Cartea memoriei*) problematicii memoriei în lucrarea *Istoria lecturii* (*A History of Reading*, 1996). El consideră că o însușire a lecturii este memorarea „care îi dă posibilitatea cititorului să asimileze un text nu doar prin parcurgerea cuvintelor, ci prin încorporarea acestora în sine însuși (...).”¹⁹ Citind și recitind textul respectiv, până la învățarea lui pe dinafară, lectorul se apropie de acesta până la contopire, având apoi posibilitatea de a-l reproduce ori de câte ori dorește deoarece textul devine parte componentă a lui. Apoi, Manguel aduce în discuție părerea lui Richard de Fournival, - asupra căreia ne vom opri - care prin 1250 a notat în prefața scrierii *Bestiaire d'amour* că, pentru a-și îmbogăți cunoștințele, omul trebuie să apeleze, prin intermediul văzului și auzului, la memorie: „În acest scop, Dumnezeu a dat sufletului omenesc darul memoriei, la care căpătăm acces prin simțurile văzului și auzului.”²⁰ Conform lui Alberto Manguel, se pare că de Fournival preferă stocarea informațiilor în scris și nu în memorie deoarece cartea „trăiește” mai mult decât un om: „Cititul, pentru de Fournival, îmbogățește prezentul și actualizează trecutul; memoria prelungește respectivele calități, aducându-le în viitor. Pentru de Fournival, cartea, nu cititorul, este aceea care păstrează și transmite mai departe amintirile.”²¹

O altă lucrare care ridică problema memoriei îi aparține lui Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea* (*La Mémoire, l'histoire, l'oubli*, 2000), care debutează cu trasarea graniței între memorie și amintiri: „Memoria este la singular, în calitatea ei de capacitate și de efectuare, amintirile sunt la plural: avem *niște* amintiri.”²² Ca o completare a celor spuse mai sus, putem afirma că memoria este cea cu ajutorul căreia individul își conservă amintirile; dacă se pierde memoria, se pierd și amintirile. În continuarea cercetării sale, Ricoeur accentuează distincția între memorare și rememorare, două acțiuni care au la bază procesul memoriei: „În cazul rememorării, accentul este pus pe reînțoararea, în conștiința trează, a

¹⁸ *Ibid.*, p. 65

¹⁹ Alberto Manguel, *Istoria lecturii*, traducere din engl. de Alexandru Vlad, ed. Nemira, București, 2011, p.74

²⁰ Apud Richard de Fournival în cartea lui Alberto Manguel, *op. cit.*, p. 76

²¹ Alberto Manguel, *op. cit.*, p. 76

²² Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, ed. Amarcord, Timișoara, 2001, p. 39

unui eveniment recunoscut a fi avut loc înaintea momentului când aceasta declară a-l fi resimțit, perceput, învățat. Marca temporală a ceea ce a avut loc înainte constituie astfel trăsătura distinctivă a rememorării, sub dubla formă a evocării simple și a recunoașterii (...).²³ Rememorarea reprezintă, așadar, întoarcerea privirii spre trecut, evocarea unui eveniment încheiat. Memorarea, însă, se axează pe învățare, pe obținerea și stocarea noilor informații care pot fi utilizate cu ușurință în viitor: „memorarea constă în anumite moduri de a învăța ce au drept obiect cunoștințe, deprinderi, posibilități de a face, astfel încât acestea să fie fixate, să rămână disponibile pentru o efectuare marcată din punct de vedere fenomenologic printr-un sentiment de facilitare, de ușurință, de spontaneitate.”²⁴ Deci, memorarea îi poate oferi subiectului o viteză mai mare de aducere în prezent a informațiilor stocate, iar datorită rememorării omul este capabil să-și reamintească mai ușor.

Ricoeur aduce în discuție „memoria naturală”. Aceasta se adresează memoriei colective și se divide în „memoria împiedicată”, „memoria manipulată” și cea „obligată”. Prima este considerată a fi „rănită, chiar *bolnavă*. O dovedesc expresii curente ca traumatism, rană, cicatrice, etc.”²⁵ Conform filozofului francez, „memoria împiedicată” este cea care refuză, datorită șocului suferit de pacient, să-și facă datoria, să ajute la reactualizarea diverselor fapte și cunoștințe. Pentru analiza acesteia, Ricoeur apelează la un eseu de-al lui Freud (*Rememorare, repetiție, perlaborare*, 1914) care pretinde răbdare analistului și propune pacientului renunțarea la văicăreli, cere curaj și acceptarea bolii în vederea împăcării individului cu situația dată și a încercării de depășire a ei.

„Memoria manipulată”, următoarea analizată, țintește masele, grupurile sociale; ea rezultă „dintr-o manipulare concertată a memoriei și a uitării de către deținătorii puterii.”²⁶ În continuare, Paul Ricoeur reia teoria lui Locke, conform căreia memoria devine criteriu al identității. Observăm astfel, că fragilitatea memoriei rezultă din fragilitatea identității care, în opinia lui Ricoeur, are trei cauze: „raportul său cu timpul”²⁷, „confruntarea cu celălalt, resimțită ca o amenințare”²⁸ și „violența moștenirii fondatoare”²⁹, adică actele violente care stau la baza formării oricărui stat. Memoria ajunge să fie manipulată datorită „intervenției unui factor neliniștitor și multiform ce se intercalează între revendicarea identității și, respectiv, expresiile publice ale memoriei. E vorba de fenomenul ideologiei”³⁰, care „vizează să legitimizeze autoritatea ordinii și a puterii, ordine (...) în sensul raportului ierarhic între guvernanți și guvernați.”³¹

Referitor la al treilea tip de memorie enunțat mai sus, Ricoeur vede în ea, în „memoria obligată”, o datorie a individului care trăiește momente istorice importante, mai ales a victimei pentru care dezvăluirea adevărului trebuie să devină o prioritate morală, o necesitate a expunerii cât mai fidele a întregului trecut pentru a se face dreptate. Astfel, memoria capătă un caracter justițiar.

---

²³ Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, ed. cit., p. 77

²⁴ Ibid., p. 77

²⁵ Ibid., p. 90

²⁶ Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. 102

²⁷ Ibid., p. 103

²⁸ Ibid., p. 104

²⁹ Ibid., p. 104

³⁰ Ibid., p. 104

³¹ Ibid., p. 105

Chiar dacă mecanismele memoriei nu au fost, încă, înțelese în totalitate, nimeni nu se îndoiește de importanța incontestabilă a memoriei în legătură cu viața noastră.

Bibliografie:

- Aristotel, *Parva naturalia*, traducere de Șerban Mironescu și Constantin Noica, Ed. Științifică, Cluj, 1972
- Augustin, Sf., *Confesiuni*, traducere din latină, introducere și note de Eugen Munteanu, ed. Nemira, București, 2010
- Berger, Peter L. și Luckmann, Thomas, *Construirea socială a realității*, traducere de Alex. Butucelea, Editura Art, București, 2008
- Bergson, Henri, *Materie și memorie*, traducere de Cora Chiriac, ed. Polirom, Iași, 1996
- Halbwachs, Maurice, *Memoria colectivă*, traducere de Irinel Antoniu, Institutul European, Iași, 2007
- Manguel, Alberto, *Istoria lecturii*, traducere din engl. de Alexandru Vlad, ed. Nemira, București, 2011
- Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, ed. Amarcord, Timișoara